

Uitgelezen

De subtiele manipulatie van de media

Jan-Pieter Everaerts en Ludo De Brabander (red.), *De media en de Golfoorlog. Journalistiek in tijd van oorlog en manipulatie*, Mediadoc, Brussel, 2003, 182 p.

De vredesbeweging Vrede vzw publiceert sedert 1996 de zogenaamde Vredescahiers, die telkens een pijnpunt uit de internationale vredesactualiteit tegen het licht houden. Voor de tweede aflevering van 2003 werd (in samenwerking met het mediacentrum Mediadoc) de rol van de media in de Amerikaans-Britse oorlog tegen Saddam Hoessein als hoofdthema gekozen, een oorlog die door de samenstellers Everaerts en De Brabander onder de algemene noemer 'Golfoorlog III' wordt geplaatst. In de bijdrage van de Brusselse onderzoeker Nico Carpentier wordt er kort stilgestaan bij het probleem van 'de telling'. Westerse media spreken in verband met de laatste oorlog tegen Irak vaak van 'Golfoorlog II', waarbij de oorlog tussen Irak en Iran (1980-88) niet wordt meegerekend omwille van het feit dat het Westen niet expliciet bij die oorlog betrokken was; impliciet uiteraard wel - onder andere via CIA-steun voor de Iraakse troepen. 't Kan verkeren...

Het boek *'De media en de Golfoorlog. Journalistiek in tijd van oorlog en manipulatie'* probeert dieper in te gaan op de vragen waar de samenstellers zelf mee zaten na het einde van de derde Golfoorlog. De vragen zelf zijn in dit geval

soms belangrijker dan de antwoorden, want het boek pretendeert geenszins de wijsheid omtrent dit thema in pacht te hebben. Belangrijk voor de relatie Golfoorlog-media is de enorme controle op de berichtgeving tijdens de oorlog zelf, wat grote vragen oproept omtrent de objectiviteit van de dagelijkse verslagen. Bovendien heeft er een essentiële verschuiving plaatsgevonden tussen de Golfoorlog van 1991 en die van 2003. In de vorige Golfoorlog was er een prominente rol weggelegd voor één nieuwszender, meer bepaald CNN, die op die manier (bij monde van één verslaggever, met name Peter Arnett) de wereldwijde visie op de oorlog kon beïnvloeden. Jan Dumolyn wijst erop dat Arnett nog enigszins de verdienste toekomt dat hij relatief onafhankelijk over de feiten berichtte, maar dat neemt niet weg dat Arnett als enige 'reporter ter plaatse' de rest van de wereld hoe dan ook een zeer westerse blik op de gebeurtenissen gaf. Dat smalle doorgeefluik van informatie werd nu nog meer ingeperkt door het feit dat het Amerikaanse leger zich zelf met de berichtgeving ging bemoeien via de zogenaamde 'embedded journalists', journalisten die door het leger waren aangesteld om mee te reizen in het kielzog van de troepen. In de plaats van Arnett is echter een veel sterker tegengewicht ontstaan: de impact van de Arabische nieuwszenders, zoals Al Jazeera en - weliswaar in mindere mate - Abu Dhabi TV en Al Arabia. In het Westen heeft men de indruk dat alle Arabische media aan hetzelfde zeel trekken, maar niets is volgens Semira Bendedi minder waar. In Egypte, waar de bevolking hevig tegen de oorlog pro-

testeerde, was de krant *Al Osbo* een duidelijke tegenstander van de Amerikaanse invasie, terwijl de krant *Al Ahram* er de nadruk op legde dat de Irakezen vooral het slachtoffer waren van Saddam Hoessein. Maar ondanks die redelijk grote verscheidenheid aan meningen in de Arabische pers werd de toon toch vooral gezet door het medium televisie en meer bepaald door de zender Al-Jazeera uit Qatar. “Al-Jazeera was duidelijk tegen de oorlog maar probeerde de situatie te volgen met de nodige professionele afstand,” aldus Bendadi (p. 54). De zender slaagde erin een luis in de pels van de Amerikanen te zijn en via beelden van Iraakse slachtoffers de gekleurde westerse berichtgeving bij te sturen. Bendadi wijst er echter op dat ook Al-Jazeera te maken kreeg met een sterke inperking van de bewegingsvrijheid door de Iraakse overheid en niet altijd exacte informatie kon afleveren over de slachtoffers van de oorlog, aan beide zijden van het front. Uit protest tegen die gang van zaken trok Al-Jazeera zelfs gedurende korte tijd al haar medewerkers weg uit Bagdad. Na de oorlog is er vooral verbittering over het feit dat de Iraakse oppositie tegen Saddam zo weinig betrokken is bij de wederopbouw van het land. Die lijkt volledig in handen te zijn van de Amerikanen, iets wat in talrijke studio-gesprekken op Al-Jazeera betreurd wordt, aldus Bendadi.

Sami Zemni benadrukt de onafhankelijkheid van Al-Jazeera en wijst erop dat de zender de controverses niet schuwt. Bovendien zorgt de zender voor een unieke informatieflex vanuit de derde wereld naar het Westen, zonder westers paternalisme. Toch is Al-Jazeera in het Westen volgens Zemni niet zozeer een factor van betekenis geworden omwille van de verslaggeving die ze brachten, maar wel vanwege het feit dat de zender tot twee keer toe gebombardeerd

geweest is door de Amerikanen. Daarnaast werd de verslaggeving (o.a. over de oorlog in Afghanistan) door westerse leiders in diskrediet gebracht als zijnde subjectief en bewust anti-westers. De zender heeft nochtans een grote democratische impact op de traditionele politieke culturen van de golfregio, waar de propagandistische staatszenders steeds meer kijkers beginnen te verliezen ten voordele van Al Jazeera en andere satellietzenders die in zijn kielzog ontstaan zijn. En dat is uiteindelijk de grootste verdienste van de zender.

De bijdrage van Carpentier belicht een bijzonder interessant aspect in verband met de dagelijkse praxis van de hedendaagse journalistiek. In deze tijden van technologische innovatie slaagt die er namelijk niet in om efficiënt te werken in conflictgebieden. Eerst en vooral is er de problematiek van de toegankelijkheid van de media: de westerse leiders kunnen quasi zonder beperkingen gebruik maken van de westerse media, de vijandelijke leiders hebben nauwelijks spreekrecht in die media (in de Golfoorlog vormde alleen de ‘lachwekkende’ Iraakse minister van Propaganda Mohammed Said Al-Sahaf hierop een uitzondering, maar diens ridiculisering maakte volgens Carpentier deel uit van de westerse propaganda; ze toonde immers aan hoe twijfelachtig de Iraakse informatie is). Vervolgens is er de snelheid waarmee de hedendaagse media te maken krijgen waardoor het principe ‘check and double check’ nog maar weinig kans maakt. Dit zorgt voor het onbekritiseerd mediëren van de uitspraken van politieke leiders. Die uitspraken werden tijdens de voorbije Golfoorlog overigens te weinig in hun (geo-)politieke context geplaatst: alleen een oorlogsdiscours primeerde, over de beweegredenen van de oorlog werd in alle talen gezwegen eens de oorlog begonnen was. De media volgden

gedwee de berichten van de ingebedde journalisten; voor nuancering was geen plaats meer. Militaire experts kregen voorrang op woordvoerders van de vredesbeweging. Carpentier stelt vast dat er buiten de massamedia (met name op internet, in boeken, popsongs,...) wel plaats was voor kritische reflectie, zodat hij pleit om de traditionele journalistieke kanalen te laten aanvullen door die externe fora. Een van die aanvullende media is bijvoorbeeld Indymedia, een internetsite die volgens Dumolyn het principe van de historische kritiek (bronnenonderzoek) centraal stelt. Een belangrijk luik in dit bronnenonderzoek is de positie van de westerse journalist: die staat niet buiten de samenleving, maar is een onderdeel van het hegemonistische maatschappijmodel. Objectiviteit is met andere woorden uitgesloten, aangezien hij a priori het mainstream-standpunt van de westerse samenleving inneemt.

De eindredactie van 'De media en de Golfoorlog' had iets sterker mogen zijn (regelmatig wordt het cruciale substantief 'media' als enkelvoud ("de media is...") gepercipieerd, wat in een boek over de media uiteraard behoorlijk stoort), maar dat euvel wordt overstemd door de scherpe inhoud van de teksten. In het boek worden namelijk zeer sterke analyses gemaakt, maar jammer genoeg vormt het in zijn geheel soms ook een beetje een vreemd allegaartje van teksten en schrijfstijlen. De tekst van Frank Albers bijvoorbeeld is een zeer leuke, speelse en quasi literaire column die een vergelijking maakt tussen de dictatoriale Coriolanus uit Shakespeares gelijknamig stuk en de heren Bush en Hoessein, terwijl Ludo de Brabander een zeer gedetailleerde en technische analyse maakt van de wereldwijde mediaconcentratie. Een zeer uiteenlopende waaier van teksten met andere woorden, maar telkens zeer boeiend om te

lezen. Jammer dat zulke boeken er niet in slagen om *media headlines* te worden. De Brabander en Everaerts hebben ook een bijdrage van de hand van Robert Mc Chesney en John Foster in hun boek opgenomen. Die Amerikaanse onderzoekers komen tot de conclusie dat de professionele code voor de journalistiek hoofdzakelijk conservatief is. Topjournalisten kunnen alleen maar doorgroeien in de hiërarchie van een mediaconcern door de waarden van hun bazen (i.e. de eigenaars) over te nemen. Zij dienen niet de belangen van diegenen die zich buiten de machtsstructuren bevinden. Daarom is de kritiek van conservatieven in de VS op de "linkse media" (p. 87) volledig absurd: journalisten hebben geen beslissende macht over het nieuws. Die eindbeslissing komt toe aan de eigenaars en de adverteerders. Bovendien is bijvoorbeeld berichtgeving over de situatie van de arbeiders in de VS sinds de jaren vijftig ook danig afgenomen ten voordele van een positieve berichtgeving over bedrijfsleiders.

Everaerts analyseert in zijn artikel de propaganda die door de Brits-Amerikaanse én Belgische media verspreid werd voor en tijdens de oorlog. Hij wijst er onder meer op dat de grote aandacht voor de figuur van Saddam er enkel toe diende om de aandacht weg te houden van de ware redenen om ten oorlog te trekken, namelijk de olievoorraden en cruciale strategische belangen. Belangrijk is zijn opmerking dat de oudere platte propaganda geleidelijk aan verschuift naar subtiele manipulatie: "Subtiel is die manipulatie omdat ze vaak gepaard gaat met snuifjes zelfkritiek en spot (met Bush bv.), waarna dan toch weer 'het gezond verstand' zegeviert, dat zegt dat we ons aan de kant moeten scharen van de 'democratische Verenigde Staten'." (p. 139) Het is duidelijk dat die subtiele manipulatie uit-

eindelijk veel gevaarlijker is dan de klassieke propaganda: mensen worden quasi onbewust meegesleurd in de verholde oorlogsretoriek. Volgens Everaerts stonden de Amerikaanse 'predikanten' overigens op hetzelfde niveau als 'Comical Ali' door constant te beweren dat er massavernietigingswapens in Irak waren, terwijl die er helemaal niet waren.

In dit boekje worden vanuit de perscommentaren op de Golfoorlog alle registers opengetrokken in verband met de evoluties binnen de media. Zo worden de Belgische media volledig in kaart gebracht en werkt Everaerts in het laatste hoofdstuk van het boek samen met David Dessers een mogelijk toe-

komstproject voor de media uit, dat op een niet-commerciële basis dient te werken en kansen geeft aan andere media dan de huidige neoliberale mainstream-media. Daarbij verwijst hij onder andere naar Zweden, waar weekbladen die 2000 abonnees kunnen bereiken onvoorwaardelijke overheidssteun krijgen. Dat creëert in Zweden onder andere ecologische en andersglobalistische media. Maar wat doe je in zo'n geval met extreem-rechtse media, die in vele West-Europese landen hoogstwaarschijnlijk zonder al te veel moeilijkheden 2000 lezers bij elkaar krijgen? Opent die idee van overheidssteun dan toch weer een achterpoort voor gepolitiseerde media?

Diederik Vandendriessche

Poëtische vogelzang

Ton Lemaire, *De leeuwerik. Cultuurgeschiedenis van een lyrische vogel*, Ambo, Amsterdam, 2004, 123 p.

Vogels leiden niet enkel een leven in de natuur. Van oudsher spelen ze ook een belangrijke rol in het volksgeloof, in mythes en religie, in fabels en sprookjes en in liederen en poëzie. Daarin hebben ze een betekenis die niet te herleiden is tot hun verschijning en gedrag, maar die verbonden is met onze cultuur en geschiedenis. Over die 'culturele representatie' van vogels schrijft Ton Lemaire een nieuw boek. Het voorliggende boekje over de leeuwerik is daaruit een hoofdstuk dat als voorafname reeds gepubliceerd werd. Lemaire speurt daarin naar de betekenissen die met de leeuwerik verbonden worden in ver-

schillende cultuurhistorische periodes en contexten: van de leeuwerik in de christelijke traditie tot de romantische leeuwerik van Wordsworth en Shelley, en de combinatie van beide bij Gezelle; van de heraut van de dageraad en het aan God opgedragen ochtendgebed tot de gevleugelde ziel van de dichter; van de liederen van Clément Jannequin (16de eeuw) over het 'Lerchen-Quartet' van Haydn tot de viooloromance 'The Lark Ascending' (1914) van R. Vaughan Williams.

Het boekje kan gelezen worden als een illustratie bij Lemaires pleidooi voor een 'spiritueel naturalisme' in zijn magnum opus 'Met open zinnen' (cfr. *Oikos* 26, 3/2003). Lemaire verzet zich tegen een eenzijdig reductionistische lezing van de natuur zoals we die uit de biologische wetenschap kunnen halen. Vogelzang is meer dan een functie van voortplanting

